

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:39
sssjournal.com

pp.3391-3795
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 15/05/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 28/07/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 28.07.2019

“MOĞOL İMPARATORLUĞUNDA YAŞANAN ARIK BUKA-KUBILAY MÜCADELESİ: ÇAĞATAYLILARIN İLK BAĞIMSIZLIK TEŞEBBÜSLERİ”

ARIK BUKA-KUBLAI STRUGGLE IN THE MOGOL EMPIRE: THE FIRST ATTEMPTS OF INDEPENDENCE OF CHAGATAI

Dr. Orhan ÇINAR

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi Doktora, İstanbul/TÜRKİYE

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1626>

Reference : Çınar, O. (2019). ““Moğol İmparatorluğunda Yaşanan Arık Buka-Kubilay Mücadelesi: Çağataylıların İlk Bağımsızlık Teşebbüsleri””, International Social Sciences Studies Journal, 5(39): 3791-3795.

ÖZ

Türkistan coğrafyasında XIII. Yüzyıldan itibaren hüküm sürmeye çalışan Çağatay Hanlığı Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay Han tarafından kurulmasına rağmen Altınorda, İlhanlı ve Kubilay hanlıkları gibi bağımsız hareket edememiştir. Bu durumun yaşanmasında Moğol İmparatorluğunun merkezi Karakorum'a olan yakınlık ve hanlarının Moğol Kağanları tarafından atanması bir etkidir. Nitekim 1318 yılında Kebek Han döneminde bağımsızlığını kazanan Çağatay Hanlığı, Kebek öncesinde Moğol Devleti'nde yaşanan Arık Buka – Kubilay kardeşlerin taht mücadelesinden yararlanarak bağımsızlık yolunda ilk adımlarını atabilmiştir. Bu adımda hiç şüphesiz Algu Han'ın faaliyetleri büyük önem teşkil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağatay, Moğol, Türkistan

ABSTRACT

13th century the from reign to tried wick Turkestan geography although the Chagatai Khanate, was founded by Cengiz Khan's second son Chagatai Khan, he could not act independently like Altınorda, İlhanlı and Kublai Khanates. The proximity of the Mongolian Empire to Krakurum and the appointment of the Khans by the Mongolian Khan are a factor in this situation. As a matter of fact the Chagatai Khanate which gained its independence in the period of Kebek Khan in 1318, was able to take its first steps towards independence by benefiting from the struggle of the Arık Buka-Kublai brothers in the Mongol State before Kebek. In this step, the activities of Algu Khan were undoubtedly of great importance.

Keywords: Chagatai, Mongol, Turkestan

1. GİRİŞ

XII. yüzyılda Onon ve Kerülen Irmakları civarında yaşayan Borçığın kabilesi Çin'e karşı seferler düzenleyerek ve etrafındaki kabileleri kendisine bağlı kılarak siyasi bir teşekkül haline gelmeye başlamıştı. Giderek bir ulus olan kabile zamanla *cesur ve nüfuzlu kimse* anlamına gelen Moğol adını aldı.¹ Babası Borçığın kabilesinin Kiyat boyuna mensup olan ve asıl adı Temuçin olan

¹ B.Y. Viladimirov, *Cengiz Han*, çev., H. A. Ediz, MEB, İstanbul 1950, s. 7-12.

Cengiz Han 1206 yılında toplanan Kurultay'da han unvanını alarak Moğol kabilelerini bir çatı altında birleştirip imparatorluk yolunda ilk adımı atmıştı.² Kısa sürede devletin sınırlarını genişletmeyi başaran Cengiz Han 1226 sonbaharında Tangutlar üzerine sefer düzenledi. Bu seferde galibiyet elde etmesine rağmen Ağustos 1227'de hayatını kaybetti.³

Cengiz Han'ın ölümü ile beraber oğullarına Mançurya'dan Avrupa'ya kadar uzanan büyük bir imparatorluğun toprakları kalmıştı. Topraklarının idaresi ilk başlarda varis olarak gördüğü üçüncü oğlu Ögeday'a bırakılmıştı. En büyük oğlu Cuci kendisinden önce vefat etmişti. İkinci oğlu Çağatay ise Moğol yasalarının işleyişinden ve posta yapılanmasından sorumlu tutulmuştu. Ögeday'ın (1229-1241) han olması ile birlikte Moğol imparatorluğu topraklarında Cengiz Han'ın ardılları olan siyasi oluşumlarda neredeyse tamamlanmıştı. Deşt-i Kıpçak'ta Altınorda; Çin'in kuzeyinde Kubilay Hanlığı; Doğu Türkistan, Batı Türkistan ve Aşağı Türkistan'da ise Çağatay Hanlığı'nın temelleri atılmıştı. Bir süre sonra da İran sahasında İlhanlıların oluşumu göze çarpacaktı. Böyle bir ortamda imparatorluğun toprakları üzerinde hakimiyet mücadelelerinin yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Özellikle Altınorda, Kubilay ve İlhanlı hanlıkları arasında sıkışık kalan Çağataylılar bu hakimiyet mücadelesinden en fazla etkilenecek olan unsurdu.

Türkistan topraklarının henüz Cengiz Han hayattayken oğulları arasında pay edilmesiyle yeni siyasi oluşumların da temelleri atılmıştı. Bu siyasi oluşumdan payını alan oğullardan bir de Çağatay (1227-1242) idi. Hissesine düşen topraklarda bağımsız hareket edememesine rağmen Çağatay ulusunun ve hanedanlığının temellerini atabilmişti. Çağatay Han zamanında hanlık Ögeday Kağan'a bağlıydı. Hatta topraklarının valiliğini kendi inisiyatifi dışında Karakurum'dan atanan idareciler yürütüyordu. Kendisi de genellikle Ögeday'ın sarayında Karakurum'da bulunuyordu.⁴ Çağatay Hanlığı'na düşen topraklar Altaylardan başlayarak Sır Derya'nın ortasına kadar olan yerlerle Amu Derya'nın tamamını kapsayan Türkistan toprakları idi.⁵ Bu topraklar Kaşgar, Yedisu, Cungarya ve Batı Türkistan'ın büyük bir kısmını içine alıyordu.⁶ Çağatay Hanlığı paralarından anlaşıldığına göre Harezmi ve Otrar ile Batı Türkistan'ın Talas bölgesi de sınırlara dahildi.⁷ İlk başlarda hanlığın merkezi Almalık iken buralar Moğol Kağanlığı tarafından işgal edilince Kaşga Irmağı havzasında bulunan Karşı şehri hanlığın merkezi olmuştur.

Çağatay Han'ın 1242'de vefatının ardından vezir Habeş Amid ve Çağatay'ın dul eşi Yisülün Hatun'un desteğiyle torun Kara Hülagü tahta çıkmıştı.⁸ Fakat ortada bir kurultay kararının olmayışı ve Moğol Kağanlığı'ndan izin alınmadan ilan edilen bu hanlık beraberinde büyük sorunlar getirmişti. Nitekim Ögeday'dan sonra Moğolların başına geçen Güyük Han (1246-1248) "öz oğul dururken torun dedenin varisi olmaz" diyerek Kara Hülagü'yü azletmiştir.⁹ Yerine Çağatay Han'ın beşinci oğlu Yesü Müngge tahta çıkarılmıştı. Fakat bu ani taht değişikliği hanlık ileri gelenlerini ve Kara Hülagü'nün eşi Organa Hatun'u bir hayli rahatsız etmişti. Öte yandan ortada düzenli bir veraset anlayışının olmaması Karakurum Sarayı ile Altınorda Sarayını karşı karşıya getirmişti. Altınorda Hanı Batu, rejabet içinde bulunduğu Ögeday neslinden gelenlerin Moğol tahtında bulunmaması gerektiğini düşünerek Tuluy'un oğlu Mengü'yü desteklemiştir.¹⁰ Çağataylılar ise Ögeday soyundan gelenlerin hanlık makamına çıkmasını istemekteydi. Tüm bu çekişmeler ortasında Mengü Han Moğol hanı ilan edilmiş ilk icraat olarak da Ögeday neslinden gelenleri ve Çağataylı şehzadelerinin çoğunun idam emrini vermişti. Bununla beraber Çağatay

² *Moğolların Gizli Tarihi*, çev., A. Temir, TTK, Ankara 1986, s. 133-134; Ayrıca Cengiz Han ile bkz. W. Barthold, "Çengiz Han", *İA*, III, s. 91-98; M. Kafalı, "Çengiz Han," *DİA*, VII, s. 367-369; M. Prawdin, *The Mongol Empire*, Translated from the German by Eden and Cedar Paul, New York 1961.

³ *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 190.

⁴ Minnac-ı Sirac el-Cüzcani, *Tabakat-ı Nasiri*, Çev., Mustafa Uyar, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 124.

⁵ Bkz. Nizamüddin Şami, *Zafername*, Çev., Necati Lugal, TTK, Ankara 1987, s. 16.

⁶ Ötemiş Hacı, *Çengiz-Name*, Haz., İlyas Kamalov, TTK, Ankara 2009, s. 30.

⁷ Bkz. Markof, *Invertamiy Katalog Müsülmanskih Monet Ermitaja*, s. 547-566.

⁸ Mirza Ulug Beg, *Tort Ulus Tarikhi*, Özbekçeye çev., Buriboy Ahmedov, Naim Nurkulov, Mahmud Hasaniy, Çolpan Neşriyat, Taşkent 1994, s. 303.

⁹ *Tort Ulus Tarikhi*, s. 303.

¹⁰ M. Kafalı, "Batu", *DİA*, V, s. 209.

Hanlığın tahtına da tekrar Kara Hülagü'yü atamıştı. O sırada Karakurumda bulunan Kara Hülagü Almalık'a doğru hareket ederken nedeni bilinmeyen bir şekilde yolda vefat etmiştir. Büyük Moğol Kağanı Mengü'nün Çağatay neslinden gelen şehzadelerin çoğunu idam ettirmesinden dolayı hanlığın başına geçecek yetişkin bir şehzade bulunmamaktaydı. Bu nedenle Kara Hülagü'nün dul eşi Organa Hatun(1251-1261) on sene boyunca oğlu Mübarek Şah adına naibelik yapmıştır.¹¹

2. ÇAĞATAYLILARIN BAĞIMSIZLIK HAMLESİ

Moğol Devleti'nin başına 1 Temmuz 1251 tarihinde Cengiz Han'ın küçük oğlu Tuluy'un oğlu Mengü Han geçmişti. Mengü Han'ın tahta çıkmasına Ögeday soyundan gelenlerle Çağataylılar karşı çıkarken Altınorda hanı Batu ile Tuluy sülalesi de Mengü'yü desteklemekteydi. Mengü Han'ın 1259'da ölümünün ardından Çağataylıları etkileyecek olan bir taht kavgası yaşandı. Kavganın aktörleri Arık Buka ve Kubilay isimli iki kardeşti. Kubilay Çin'de hanlığını ilan ederken Arık Buka da Karakurum'da hükümdarlığını ilan etmişti.¹² Bu mücadele de İlhanlı hanı Hülagü Kubilay'ı; Altınorda'nın yeni hanı Berke'de Arık Buka'nın safında yer alıyordu. Çağataylılar ise hanlarının Moğol Kağanlığı tarafından atanmasından dolayı bağımsız hareket edemeyip ilk başlarda taraf tutmaktan imtina etmek durumundaydı. Ancak Arık Buka tarafından Çağataylıların başına atanan yeni han Algu (1261-66) izlediği strateji ile bu taht kavgasından sıyrılmaya çalışarak bağımsızlık yolunda Çağataylılara ilk adımı attırmaya çalışmıştı. Nitekim bu adım ileride Kebek Han (1318-1326) döneminde tam bağımsızlıkla sonuçlanacaktı.¹³

Algu Han Karakurum'da yetişmiş Çağatay'ın çocuklarından Baydar'ın oğluydu.¹⁴ Han olarak Arık Buka tarafından atanınca Çağataylılara naibelik yapan Organa Hatun'un elinden idareyi almıştı. Ayrıca Arık Buka tarafından, Kubilay'ın Çin'den tahıl nakliyatını durdurması üzerine erzak ve askeri malzeme toplama göreviyle vazifelendirilmişti.¹⁵ Ancak Algu Han bu malzemeleri Çağataylılar adına toplamaya başlamıştı. Bu durum çok geçmeden Arık Buka ile arasının açılmasına ve aralarında savaş ortamının doğmasına neden olmuştu. Bu sıralarda Arık Buka ve Kubilay arasında devam eden mücadelelerde kaybeden Arık Buka olmuş ve Moğolistan'ı terkederek Yenisey'e çekilmişti. Organa Hatun vali Mesut Yalavaç ise çekişmeler arasından sıyrılıp Aşağı Türkistan'ı terk ederek Arık Buka'nın sarayına sığınmışlardı. Çok geçmeden Algu Han ile Arık Buka arasında İli yakınlarındaki Polat mevkiinde savaşlar başladı. Gerçekleşen ilk savaşı Algu Han kazanmıştı.¹⁶ Üçüncü savaş Arık Buka'nın komutanı Asutay idaresinde yönetilmişti. Asutay Demirkapı Geçiti'nden ilerleyerek Algu'nun daha önce dönmüş olduğu İli Vadisi'ne girmişti. Burada Algu Han'ı kesin bir yenilgiye uğratarak Doğu Türkistan'a çekilmeye mecbur bıraktı. Böylece son savaş Arık Buka'nın lehine dönüştürerek İli ve Almalık'ın yağmalanmasıyla sonuçlanmıştı. Yaklaşık bir yıl süren muharebeler Arık Buka'nın Kubilay üzerine sefere çıkmasıyla sona ermiştir.

Arık Buka kazandığı zaferin ardından İli Vadisi'nden ayrılırken kendisine sığınan Organa Hatun ve Mesut Yalavaç'ı, Algu Han ile yeniden dostluk kurabilmek için elçi olarak Çağatay Hanlığı'na göndermişti. Algu Han da gücünü sağlamlaştırmak için Organa Hatun'la evlenerek Mesut Yalavaç'ı da Aşağı Türkistan'a kendi adına mali sorumlu yapmıştı. Ardından Algu Han, Altınorda hanı Batu'nun Organa Hatun döneminde Otrar ve Harezmi'de kurduğu egemenliğe son vermek istedi. Kendi dönemine kadar Altınorda ile yaşanan sessizlik politikasına son veren Algu

¹¹ Barthold, "Çağatay," *IA*, III, s. 267.

¹² M. Rossabi, *Kubilay Han*, çev., Ç. Özol, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015, s. 87.

¹³ Altınorda, İlhanlılar ve Kubilay Hanlıları için bkz. H. G. Hüttel, "Karakurum: Tarihsel Bir Bakış", *Cengiz Han ve Mirasçıları*, Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları, İstanbul 2006; B. Spuler, *İran Moğolları*, çev., C. Köprülü, TTK, Ankara 2011; A. Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1994; M. Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İÜEFY, İstanbul 1976.

¹⁴ *Tort Ulus Tarihi*, s. 305.

¹⁵ *Tabakat-ı Nasiri*, s. 152.

¹⁶ Bkz. D'ohsson, *Moğol Tarihi*, Haz. Ekrem Kalan, Qiyas Şükürov, IQ Yayınları, İstanbul 2006, s. 232.

amcasının oğlu Nikbay'ı Berke Han üzerine gönderdi (1265). Diğer taraftan Mesut Yalavaç'ı da halktan ekstra vergiler alması için görevlendirerek gerekli hazırlıkların tamamlanmasını istiyordu.¹⁷ Böylece gerçekleşen mücadeleler sonunda Harezm bölgesinin kontrolü de Çağataylıların eline geçmişti. Ardından Afganistan üzerine seferlere çıkılarak genişleme siyaseti izlenmiş ancak bu siyaset İlhanlılarla aralarının açılmasına neden olacağı için yeni bir düşmanlığın kapılarını aralamıştı.

3. SONUÇ

Cengiz Han'ın Ölümünün ardından Büyük Moğol hanı olarak Ögeday'ın tahta çıkması varis olarak görüldüğü için tepkiyle karşılanmamıştı. Ancak Ögeday'ın ardından meydana gelen taht kavgaları özellikle Arık Buka ve Kubilay kardeşler arasında hat safhaya taşınmıştı. Bu mücadeleler sırasında temelleri yeni atılmış olan ve Moğollar tarafından hanları atanan Çağatay Hanlığı iki ateş arasında kalmıştı. Arık Buka'nın atadığı Algu tarafından alınan risk Çağataylıların bağımsızlık yolunda ilk adımı atmalarına ortam hazırlamıştı. Nitekim Algu Han'ın Arık Buka'nın talimatlarını yerine getirmemesi üzerine Moğol Hanlarının taht mücadelesi içinde Algu Han ile Arık Buka'nın savaşlarını doğurmuştu. Bu savaşların kaybedeni Algu olmasına rağmen Organa Hatun ile evlenmesi ve Harezm ve Otrar'da hakimiyet kurması yarı bağımsız hareket edebilmesi anlamına gelmekteydi. Bu adımlar 1318 yılında Kebek Han'ın iş başına gelmesiyle bağımsızlıkla taçlanmıştı.

¹⁷ V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. H. D. Yıldız, TTK, Ankara 1990, s. 538-39.

KAYNAKÇA

- Barthold, V.V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. H.D. Yıldız, TTK, Ankara 1990.
- _____, “Çağatay,” *İA*, III, s. 267.
- _____, “Çengiz Han,” *İA*, III, s. 91-98.
- Cüzcani, *Tabakat-ı Nasır-ı*, çev., Mustafa Uyar, Ötüken Neşriyat, İst., 2016.
- Hacı, Ötemiş, *Çengiz-Name*, Haz., İlyas Kamalov, TTK, Ankara 2009.
- Hüttel, H. G., “Karakurum: Tarihsel Bir Bakış”, *Cengiz Han ve Mirasçıları*, Sakıp Sabancı Müzesi Yay., İst., 2006.
- Kafalı, Mustafa, “Çengiz Han,” *DİA*, VII, s. 367-369.
- _____, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İÜEFY., İstanbul 1976.
- Moğolların Gizli Tarihi*, çev, A. Temir, TTK, Ankara 1986.
- Nicola, Br. de., “The Quenn of the Chaghatayids: Orghana Khatun and the rule of Central Asia”, *JRAS*, 26/1-2, 2016, p. 107-120.
- Prawdin, M., *The Mongol Empire*, Transleted from the German by Eden and Cedar Paul, New York 1961.
- Rossabi, M., *Kubilay Han*, çev., Ç. Ozol, Türkiye İş Bankası Yay., İst., 2015.
- Spuler, B., *İran Moğolları*, çev., C. Köprülü, TTK, Ankara 2011.
- Şami, Nizamüddin, *Zafername*, çev., Necati Lugal, TTK, Ankara 1987, s. 16.
- Uluğ Beg, Mirza, *Tort Ulus Tarikhi*, Özbekçeye çev., Buribay Ahmedov, Naim Nurkulov, Mahmud Hasaniy, Çolpan Neşriyat, Taşkent 1994.
- Viladimirrov, B.Y., *Cengiz Han*, çev, H.A. Ediz, MEB, İstanbul 1950.
- Yuvalı, A., *İlhanlı Tarihi*, Erciyes Ü., Yay., Kayseri 1994.